

Školní vzdělávání ve Švédsku

Věra Ježková

Dominik Dvořák

David Greger

Holger Daun

KAROLINUM

Školní vzdělávání ve Švédsku

Věra Ježková, Dominik Dvořák, David Greger, Holger Daun

Recenzovali

doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Lektorovala

prof. PhDr. Eliška Walterová, CSc.

Tato publikace vychází s podporou MŠMT ČR v rámci projektu „Centrum základního výzkumu školního vzdělávání“ s registračním číslem LC 06046.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Barbora Přerostová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2011

© Věra Ježková, Dominik Dvořák, David Greger, Holger Daun, 2011

ISBN 978-80-246-2021-3

ISBN 978-80-246-4370-0 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva	9
1. Švédsko – několik pohledů na zemi	12
1.1 Správní členění	12
1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva	12
1.3 Historický přehled	15
1.3.1 Zrod moderního Švédska	17
1.3.2 Od velmocenské role k neutralitě	19
1.3.3 Švédská cesta k sociálnímu státu	21
1.4 Ekonomika a zemědělství	24
1.5 Zeměpisná charakteristika	26
1.6 Obyvatelstvo, rodina, mládež	28
1.7 Věda a kultura	31
2. Vzdělávací politika	33
2.1 Instituce vzdělávací politiky	33
2.2 Zákony a další dokumenty týkající se vzdělávací politiky	35
2.3 Principy a cíle vzdělávací politiky	36
2.4 Aktuální témata švédské vzdělávací politiky v období reformy vzdělávání	39
2.5 Švédské vzdělávání v pohledu OECD	43
3. Vzdělávací systém	46
3.1 Krátký pohled do historie	46
3.2 Základní charakteristika systému švédského školního vzdělávání	50
3.3 Řízení a financování školství	51
3.3.1 Řízení školství	51
3.3.2 Financování školství	54
3.4 Struktura vzdělávacího systému	55
3.4.1 Preprimární vzdělávání	55
3.4.1.1 Mateřská škola (förskola)	56
3.4.1.2 Další formy péče o děti předškolního věku	56
3.4.1.3 Předškolní třída (förskoledklass)	56
3.4.2 Povinné vzdělávání	57
3.4.3 Vzdělávání navazující na povinné	59
3.4.4 Speciální pedagogická podpora	60

3.4.5 Mezinárodní školy	62
3.4.6 Přechody mezi stupni škol	63
3.4.7 Vzdělávání učitelů	63
4. Soukromé školy	69
4.1 Stručný přehled historie soukromých škol	69
4.2 Základní charakteristika soukromých škol	71
5. Kurikulum: cíle, obsahy a výsledky švédského školství	75
5.1 Dosažené kurikulum – výsledky mezinárodních šetření	77
5.2 Reforma plánovaného kurikula	84
5.3 Kurikula jiných typů škol	90
5.4 Reforma vstupující v platnost v roce 2011	91
5.5 Současný stav a perspektivy	92
6. Evaluace vzdělávacích zařízení a hodnocení žáků	93
6.1 Evaluace vzdělávacích zařízení	93
6.2 Účast Švédska v mezinárodních srovnávaních školní úspěšnosti	94
6.3 Hodnocení žáků	97
7. Spravedlivost švédského vzdělávacího systému	101
7.1 PISA: Zhoršující se výsledky a zvyšující se nerovnosti v přístupu ke vzdělání	103
7.2 Vliv rodinného původu žáků na úspěšnost tranzice do vyšších stupňů vzdělávání	108
8. Národnostní a etnické menšiny ve školním vzdělávání	111
8.1 Autochtonní menšiny	111
8.1.1 Několik údajů o autochtonních menšinách	111
8.1.2 Vzdělávání Laponců	114
8.1.2.1 Historie a současnost	114
8.1.2.2 Cíle vzdělávání z pohledu Laponské rady pro vzdělávání	117
8.2 Imigranti	118
8.2.1 Několik údajů o přistěhovalcích	118
8.2.2 Vzdělávání imigrantů	120
8.2.2.1 Právo imigrantů na vzdělání	120
8.2.2.2 Modely integrace imigrantů do výuky	122
9. Jazyky a jazykové vzdělávání	125
9.1 Jazyky, jimiž se hovoří ve Švédsku	125

9.1.1 Švédština	126
9.1.2 Další jazyky	128
9.2 Severská jazyková spolupráce	129
9.2.1 Jazyková pluralita	129
9.2.2 Jazyková soudržnost	129
9.2.3 Výsledky jazykové spolupráce	130
9.2.4 Programy jazykové podpory	131
9.3 Výuka cizím jazykům ve školách	131
9.3.1 Organizace výuky cizím jazykům	131
9.3.2 Obsahově a jazykově integrované učení – CLIL	133
9.4 Jazyková podpora imigrantů	135
10. Aktuální situace vzdělávání ve Švédsku: od centrálně řízených snah o zajištění kvality po decentralizované rozhodování a konkurenci	138
10.1 Vývoj vedoucí k zavedení jednotné základní školy	139
10.1.1 Obecné podmínky	139
10.1.2 Vývoj vzdělávání od padesátých let do konce osmdesátých let 20. století	140
10.2 Vývoj vzdělávání od devadesátých let do roku 2010	142
10.2.1 Další reformní opatření týkající se základního vzdělávání	146
10.2.2 Vyšší sekundární vzdělávání	148
10.2.3 Oblast vysokoškolského vzdělávání	150
10.3 Výsledky reform devadesátých let	153
10.3.1 Decentralizace	153
10.3.2 Soukromé versus státní základní vzdělávání	154
10.3.3 Svobodná volba školy	157
10.3.4 Vyšší sekundární vzdělávání	160
10.4 Nedávné reformy	161
10.5 Diskuze a několik závěrečných poznámek	163
Summary	165
Literatura	169
Rejstřík	185
Informace o autorech	189

PŘEDMLUVA

Předložená analyticko-srovnávací studie je třetí monografií dílčího cíle 2 projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání. Centrum základního výzkumu školního vzdělávání je projekt Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na období 2006–2011, jež realizují dvě řešitelská pracoviště: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta – Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání (koordinátorské pracoviště, koordinátorkou projektu je Eliška Walterová, ředitelka ÚVRV) a Masarykova univerzita v Brně – Pedagogická fakulta – Centrum pedagogického výzkumu. Hlavním úkolem Centra je přispět k vytváření teoretického základu zvyšování kvality a efektivity školního vzdělávání, zejména prostřednictvím analýzy a kritického zhodnocení výsledků zahraničního badatelského úsilí a mezinárodních výzkumných projektů a realizací vlastních empirických výzkumů a jejich začlenění do mezinárodního poznatkového fondu pedagogické vědy. Důraz je kladen na získávání nových teoretických poznatků o strukturách, cílech, obsahu a procesech školního vzdělávání v měnících se ekonomických, sociálních a kulturních podmínkách společnosti. Výsledky činnosti Centra směřují do oblasti vzdělávací politiky, pedagogického výzkumu i pedagogické praxe. Projekt je rozdělen na sedm dílčích cílů. Hlavním záměrem dílčího cíle 2 je vypracování analyticko-srovnávacích studií o vzdělávacích systémech ve třech vybraných evropských zemích, představujících tři odlišné typy školské soustavy: vysoce selektivní v Německu, komprehenzivní ve Švédsku a jakýsi středový mezi těmito zeměmi ve Velké Británii. Studie o školním vzdělávání v Německu byla vydána v roce 2008, studie o Velké Británii v roce 2009.

Tato studie byla vypracována s využitím aktuální švédské i české odborné literatury, zahrnující zejména oficiální dokumenty vzdělávací politiky vztahující se k jednotlivým sledovaným aspektům (školního) vzdělávání. Její část, vypracovaná českými autory, tak zprostředkuje na školní vzdělávání „pohled zvenku“, který lze považovat za „objektivní“, „neutrální“,

neovlivněný vlastními přímými zkušenostmi autorů. „Pohled zevnitř“ přináší závěrečná kapitola švédského spoluautora.

Ve studii jsme se soustředili na ty problémy, které se jeví jako zásadní ve švédském školním vzdělávání a jsou aktuální také pro rozvoj českého školního vzdělávání. Způsob jejich řešení může být podnětný pro naši vzdělávací politiku. V souladu se zadáním dílčího cíle 2 proto obsahuje studie také komparaci s českým vzdělávacím systémem, čímž přispívá k lepšímu poznání a pochopení představené problematiky v obou zemích.

Koncepce dílčího cíle 2 předpokládala, že analytické studie o třech vzdělávacích systémech budou mít převážně deskriptivní charakter a jedna oblast bude pojata nejvíce problémově: „aktuální úkoly a problémy daného vzdělávacího systému a způsoby jejich řešení, probíhající reformy, významné trendy a perspektivy dalšího vývoje“ (Orbis scholae 2006, č. 1, s. 42).

Na rozdíl od této koncepce pojmáme předloženou studii, stejně jako studie předchozí, problémově od samého začátku (přičemž zachováváme její deskriptivní charakter), a to již tím, že jsme problémy identifikovali a v rámci každého tématu se pak snažíme ukázat, jak jsou dané problémy řešeny na úrovni vzdělávací politiky a ve školní praxi.

Jak je patrné z názvu studie, jejím předmětem je, v souladu s celým projektem, školní vzdělávání. Důraz tedy klademe na tuto oblast, tj. primární vzdělávání a nižší a vyšší sekundární vzdělávání (ISCED 1–3). V kapitole o vzdělávacím systému uvádíme také předškolní výchovu, v ostatních kapitolách se o ní zmiňujeme v závislosti na významu, který je jí ve Švédsku přikládán.

Terminologie není ve všech zdrojích jednotná, neboť se jedná převážně o švédské překlady do angličtiny nebo němčiny a ne vždy je uváděn původní (švédský) název, který by umožňoval lepší orientaci v dané problematice. Proto jsme často museli zvolit výraz objevující se nejčastěji a/nebo překlad do češtiny vytvořit na základě popisu daného jevu.

Autory překladů citací pramenů jsou autoři příslušných (pod)kapitol (viz níže). Jejich jména za překlady citací v textu již neuvádíme.

Studie se skládá z deseti kapitol. Nejprve charakterizujeme kontext, v němž předmět naší studie, školní vzdělávání, probíhá. Dále představujeme švédskou vzdělávací politiku a charakterizujeme vzdělávací systém Švédska. Kapitoly čtyři až devět přinášejí podrobnější pohled

na aktuální témata švédské vzdělávací politiky v oblasti školního vzdělávání – soukromých škol, evaluace škol a hodnocení žáků, kurikula, spravedlivosti ve školním vzdělávání, národnostních a etnických menšin ve švédském školním vzdělávání a jazyků a jazykového vzdělávání ve Švédsku. Poslední kapitola, napsaná švédským autorem, přináší popis vzdělávacích politik od zavedení povinné základní školy (*grundskola*) v roce 1962, přes restrukturalizační opatření zavedená na počátku 90. let až po změny schválené v roce 2010. Považujeme ji za shrnutí celé problematiky, a proto, stejně jako ve studii o školním vzdělávání v Německu a Velké Británii, neuvádíme shrnutí jednotlivých kapitol. Studii uzavírají anglické summary, přehled použité literatury a smíšený rejstřík. Autorkou kapitol 1–4, 6 a 8–9 je Věra Ježková, autorem kapitoly 5 je Dominik Dvořák, který je také autorem textu o historii Švédska v 1. kapitole; autorem kapitoly 7 je David Greger. Autorem závěrečné kapitoly je Holger Daun. Tuto kapitolu přeložil Radek Blaheta a upravil Dominik Dvořák. Po odborné stránce studii posoudili Eliška Walterová a Dominik Dvořák.

Přínos studie spatřujeme, stejně jako u předchozích studií, v tom, že obohacuje literaturu z oblasti srovnávací pedagogiky o nové aktuální téma a přináší zahraniční poznatky využitelné v domácí vzdělávací politice. Z metodologického hlediska je inovativní zvoleným problémovým pojetím.

Věříme, že v souladu s původním záměrem dílčího cíle 2 využijí tuto studii výzkumníci a odborníci v oblasti vzdělávání, vyučující i studenti pedagogických fakult a dalších fakult připravujících učitele, představitelé Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky i další pracovníci působící ve státní správě zabývající se vzděláváním, tedy, že si najde své čtenáře stejně jako její předchůdkyně. Děkujeme švédskému kolegovi za příspěvní do naší publikace, recenzentům a lektorce za cenné připomínky k textu.

*Věra Ježková,
garant dílčího cíle 2
projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání*

1. ŠVÉDSKO – NĚKOLIK POHLEDŮ NA ZEMI

V této kapitole, která tvoří výchozí kontext kapitolám dalším, nejprve popisujeme správní členění Švédska a jeho politický systém, legislativu a exekutivu. Dále poskytujeme pohled do jeho historie. Zabýváme se ekonomikou a zemědělstvím Švédska, podáváme jeho zeměpisnou charakteristiku. V závěru se věnujeme tématům obyvatelstvo, rodina a mládež a věda a kultura.

1.1 Správní členění

Švédsko leží ve východní části Skandinávského poloostrova. Je největší skandinávskou zemí a čtvrtou největší zemí Evropy. Člení se na tři hlavní regiony: Götaland, Svealand a Norrland. Rozloha země je 449 696 km². Počet obyvatel byl 9 316 256 (listopad 2009). Hlavní město je Stockholm, ve kterém v listopadu 2009 žilo 818 603 obyvatel (Schweden. Auswärtiges Amt... 2009).

1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva

Švédsko, Švédské království (*Konungariket Sverige*), je konstituční monarchií. Oficiální hlavou státu je král, od 14. září 1973 Carl XVI. Gustaf. Se svojí chotí, královnou Silvií, vychoval tři děti. Nejstarším potomkem a zároveň následnicí trůnu je korunní princezna Viktorie Ingrid Alice Desiree (narozena v roce 1977). V roce 1974 došlo k modernizaci ústavy, která značně zredukovala pravomoci krále. Jeho autorita je dnes formální, symbolická a monarcha vykonává především ceremoniální funkce. Monarchie je dědičná – na trůn usedá nejstarší potomek monarchie. Od roku 1980, kdy došlo ke změně nástupnického práva, může na trůn usednout i žena (Schweden. Auswärtiges Amt... 2009, Švédsko... 2006).

Po volbách v roce 2006 nahradila po dvanácti letech vládnutí – poprvé od roku 1994 – sociálnědemokratickou stranu koalice čtyř stran: moderáti-umírněná konzervativní strana, křesťanští demokraté, strana střed a liberální strana. Sociální demokraté vládli ve Švédsku po většinu 20. století. Po volbách v roce 2006 bylo ve švédském parlamentu 47% žen, což představovalo nový „světový rekord“ (Informace o Švédsku). Parlamentní volby, které se konaly v září roku 2010, znamenaly významnou změnu: poprvé v moderních dějinách zvítězila dvakrát po sobě pravice a čtyřprocentní hranici nutnou pro vstup do parlamentu poprvé překonala strana Švédských demokratů, kritizující příliv přistěhovalců z islámských zemí (Historická volba... 2010).

Švédsko má dlouhou tradici místních samospráv. Má **tři úrovně vládnutí**: národní, regionální a místní. Kromě toho existuje rovina evropská, jejíž význam od vstupu Švédska do Evropské unie stále roste. Na **národní úrovni** je zastoupen lid parlamentem, který má zákonodárnou moc. Vláda navrhuje nové zákony a realizuje rozhodnutí parlamentu. Na pomoc má kancelář ministerstev s ministry a přibližně 300 státních úřadů a orgánů. Do této oblasti spadá např. policie nebo obrana. Jednokomorový **parlament** (*Riksdag*) má 349 křesel. Všechna křesla jsou obsazována v přímých volbách, které se konají jednou za čtyři roky. Parlament jmenuje předsedu vlády, který získává pověření k sestavení vlády. V čele parlamentu stojí takzvaný *Speaker* a jeho tři zástupci. *Speaker*a i jeho zástupce si mezi sebou volí členové parlamentu po každých parlamentních volbách – v roce 1982 se ustálilo pravidlo, že *Speaker* je volen ze členů nejsilnější strany v parlamentu. Zástupci *Speaker*a nikdy nepocházejí z politické strany, jejímž členem je sám *Speaker*. Funkční období všech čtyř funkcionářů koresponduje s funkčním obdobím parlamentu. Pracovní náplní *Speaker*a je řídit a organizovat práci parlamentu. On nebo jeho zástupci předsedají parlamentnímu shromáždění. **Vláda** (*Regering*) je součástí výkonné moci – podle švédské ústavy je její hlavní pracovní náplní řízení monarchie. Je odpovědná parlamentu. Premiér je volen nepřímo parlamentem, členy vlády vybírá premiér. Každý rok předkládá vláda parlamentu přibližně 200 návrhů (Švédsko... 2006, Der Ministerpräsident... , Das Gesetzgebungsverfahren 2007, 2008). **Kancelář ministerstev** se skládá z kanceláře předsedy vlády, dvanácti ministrů a správní centrály. Kancelář předsedy vlády řídí a koordinuje práci kanceláře ministerstev a odpovídá za koordinaci švédské

politiky vůči Evropské unii. **Ministerstvo pro vzdělávání a výzkum** odpovídá za vzdělávací politiku a koordinaci výzkumné politiky vlády (viz kapitola 2.1). **Ministerstvo pro integraci a rovnost šancí** odpovídá mj. za integraci, rovnost, demokracii, politiku mládeže a lidská práva. Oblasti odpovědnosti **Ministerstva zdravotnictví a sociálních záležitostí** se týkají zajištění vysoké životní úrovně obyvatelstva: finančního zabezpečení, sociálních služeb, zdravotní péče, podpory zdraví, práv dětí a postižených osob (Die Kanzlei... 2007, 2008).

Na **regionální úrovni** je rozděleno Švédsko do 21 regionů (provincií) – odpovídajících krajům v České republice; dva z nich, Skåne a Västra Götaland, mají formu vlastních samospráv. Politické úkoly na této rovině plní regionální zemské sněmy, jejichž členy volí obyvatelé příslušných regionů ve všeobecných volbách. Na regionální úrovni existují dále regionální vlády, tj. zástupci státu v regionech. Na regionální a místní úrovni působí také řada státních úřadů. Jako příklady lze uvést péči o nemocné nebo hromadné dopravní prostředky.

Na **místní úrovni** je Švédsko rozděleno do 290 samosprávných obcí. V každé existuje zastoupení lidu, obecní rada, rozhodující o otázkách řešených v rámci obce. K významným zákonům, jimiž se musí obce řídit, patří školský zákon a zákon o sociální pomoci. Do této oblasti spadají mj. školy, péče o děti, staré občany a handicapované osoby a životní prostředí. 1. ledna 2005 byla vytvořena jednotná organizace, která monitoruje zájmy nižších správních celků, poskytuje jim služby, radí a koordinuje jejich aktivity (Das demokratische System..., Švédsko. Základní informace...).

„Švédsko má čtyři základní zákony. Jsou to:

- Ústava z roku 1974: obsahuje zásady pro švédskou formu státu, způsoby práce vlády, základní práva a svobody švédských občanů a konání voleb do parlamentu.
- Zákon o následnictví z roku 1810: upravuje švédské následnictví na trůnu, tj. otázku hlavy státu – krále nebo královny.
- Tiskový zákon z roku 1949: obsahuje mj. ustanovení ke svobodě tisku a přístupu k oficiálním dokumentům.
- Zákon o svobodě vyjadřování názorů z roku 1991: upravuje svobodu vyjadřování v rozhlase, televizi, filmu a jiných médiích“ (Das Gesetzgebungsverfahren 2007, 2008).

Švédsko je **zemí otevřenosti a transparentnosti**. Garanci průhlednosti veřejného sektoru zajišťuje funkce **ombudsmana**, která má své kořeny právě ve Švédsku a kterou mnoho zemí převzalo. **Referenda** jsou ve Švédsku obecně spíše výjimkou. S jejich konáním musí souhlasit parlament, který může svolat buď referendum konzultativní, nebo závazné (týkající se úpravy ústavy). Referenda o členství v Evropské unii i o přijetí eura byla konzultativní, žádné závazné se dosud nekonalo. Švédsko bylo předsednickou zemí v Radě Evropské unie v první polovině roku 2001 a ve druhé polovině roku 2009 (Švédsko... 2006).

Po celé 20. století spočívala švédská **zahraniční politika** na principu nezapojování se do žádného svazku v době míru, aby si mohlo Švédsko zachovat neutralitu v době války. Od vstupu Švédska do Evropské unie v roce 1995 a jako reakce na novou situaci ve světě v oblasti bezpečnostní politiky byly částečně modifikovány zásady a hlavní linie zahraniční politiky – Švédsko se zapojilo silněji do evropské spolupráce. Švédsko rovněž výrazně přispívá k mezinárodní práci pro mír, zejména v rámci OSN (jejímž členem je od roku 1946), a přikládá velký význam podpoře rozvojových zemí. Švédsko je členem všech významných světových organizací kromě NATO. Zapojuje se významně rovněž do spolupráce se severskými zeměmi – Islandem, Norskem, Dánskem a Finskem (Schweden im Überblick, Schwedens Geographie 2006). Viz také kapitola 9.2.

1.3 Historický přehled

Švédské dějiny jsou u nás asi méně známy než historie Německa či Velké Británie, jejichž školským systémům byly věnovány předchozí svazky naší ediční řady. V naší generaci jsme jako děti četli knihy Astrid Lindgrenové, jako dospívající jsme poslouchali skupinu ABBA. Sportovci znali švédské hokejisty či tenisty, intelektuálové Bergmanovy filmy. O mnoho víc toho naše generace o Švédsku nevěděla.

Švédský národ je velikostí prakticky stejný jako náš národ. Jeho osud však byl v posledních stoletích dosti odlišný, mimo jiné díky geografické poloze a politice neutrality. Následující odstavce mohou zmínit jen vybrané okamžiky švédské minulosti, zejména ta období, jež byla určující pro utváření švédského vzdělávacího systému (viz též kapitola 3.1), nebo kdy se dějiny našich národů setkaly.

Když jsme psali o historických okolnostech utváření školství ve Sponeném království (Ježková; Dvořák; Chapman 2010), zdůraznili jsme kontinuitu a důraz na postupné změny ve Velké Británii, o níž se říká, že skoro tisíc let nezažila vpád cizích vojsk na své území. Pro Švédsko platí něco podobného – už dvě století (přesněji od roku 1814) dokonce nevedlo žádnou válku a v nedávných dekádách většinou žili Švédové i ve vnitřním sociálním míru. Absence vnějších zásahů, dlouho spojená i s relativní etnickou a náboženskou homogenitou, vytvořila předpoklady pro pozoruhodný rozvoj demokratického sociálního státu. V tom se, bohužel pro nás, české a švédské dějiny liší. Začneme však od počátku...

V dobách ledových bylo území dnešního Švédska pokryto až několikakilometrovou vrstvou ledu. Tyto pevninské ledovce postupovaly na jih a v některých obdobích zasáhly až na severní Moravu, do Slezska a severních výběžků Čech, kam zanesly úlomky typických skandinávských hornin (např. červené švédské žuly). Dodnes je nacházíme jako tzv. bludné balvany. Předpokládá se, že po skončení poslední doby ledové do Skandinávie první lidé, stejně jako zvířata, přišli z jihu. Na konci starší doby kamenné bylo totiž dnešní Baltské moře jen vnitrozemským jezerem, a do Švédska se tak mohly lovecko-sběračské skupiny dostat z Jutského poloostrova po pevninském mostu. Část obyvatelstva, pravděpodobně včetně Laponců, tvořících současnou autochtonní menšinu (viz kapitola 8), přišla z východu.

Země byla osídlena pozdě. Přesto má švédský stát poměrně dlouhou historii – začala se utvářet přibližně před tisícem let. Léta 800–1050 představují vikinskou dobu, údobí, které ze skandinávské historie mnohé lidi fascinuje nejvíce. I když první křesťanské misie u Švédů se datují do 9. století jako u nás, neměly trvalý úspěch a země přijala křesťanství až v průběhu 11. století. Kdy vzniklo Švédské království, není zcela jasné, ale zdá se, že národ obývající v té době střední část dnešního Švédska měl jednoho krále od konce 10. století. V roce 1397 vznikla Kalmarská unie, jejíž panovník vládl Dánsku, Norsku a Švédsku.

1.3.1 Zrod moderního Švédska

Za počátek moderního švédského státu jsou považovány události spojené s jednou z nejvýznamnějších postav národních dějin – **Gustavem Vasou**¹. Na konci roku 1520, po jedné z neúspěšných švédských vzpour proti dánským vládčům Unie, nechal král Kristián II. popravit Gustava otce spolu s desítkami předních švédských osobností. Další členové Gustavovy rodiny byli odvezeni do Dánska. Mladý Gustav se na počátku roku 1521 postavil do čela povstání proti Kristiánovi, dosáhl řady úspěchů a v roce 1523 byl zvolen králem. Švédsko se osamostatnilo od dánského vlivu (nikoli však v dnešních hranicích – jih země byl dánský, zatímco na severovýchodě patřilo ke Švédsku naopak území dnešního Finska).

Gustav byl mimořádně nadaným státníkem. Vytvořil ze Švédska silně centralizovaný stát s hlavním městem Stockholmem a dokázal zemi ekonomicky stabilizovat. Použil k tomu mimo jiné zabavený církevní majetek, což souviselo s tím, že do země uvedl reformaci. Země se stala dědičnou monarchií, ale stavovský parlament získal pevné místo ve švédském politickém systému. Pozoruhodné bylo, že kromě šlechty, duchovenstva a měst v parlamentu zasedali i zástupci selského stavu, což ukazovalo na mimořádné postavení švédských sedláků.

Na Gustavovy reformy navázal o necelých sto let později jeho vnuk Gustav II. Adolf, který spolu se známým kancléřem Axelem Oxenstiernou dovedl Švédsko na zhruba sto let (od první čtvrtiny 17. do první čtvrtiny 18. století) do postavení evropské velmoci, která dokonce zakládala kolonie v Severní Americe.

Do moravské a české historie se Švédové zapsali především vstupem do třicetileté války. Na jedné straně byli naději naší protestantské emigrace, na druhé straně se představili jako nelítostní bojovníci, kteří mnohokrát protáhli zemí, obléhali a často i vypalovali města, ale také zde budovali své posádky a opevněné body.² Vzpomínku na dlouhou, ale úspěšnou obranu města si uchovává zejména Brno, ovšem i v Praze

¹ Podle historika Lagerqvista (2001, s. 41) je historicky správnější nazývat ho Gustavem Erikssonem.

² Leckde v české krajině dosud zůstaly pomístní názvy Švédské valy, Švédské šance nebo Švédský tábor (byť daná místa se Švédy nemusejí mít nic společného).

je dosud k vidění švédskou dělostřelbou poničená západní strana staroměstské mostecké věže.

Do této doby se také datují dva české příspěvky k rozvoji švédského vzdělávání. Odborníkům jsou známy kontakty mezi vedoucími představiteli švédského státu a J. A. Komenským, které vedly k jeho několikaletému pobytu na území spadajícím pod švédskou vládu (viz též 3.1). Pedagogičtí odborníci vnímají především Komenského přínos pro švédské školství. Historik 17. století Englund (2003, s. 388–390) však líčí Komenského roli v politických dějinách své vlasti jako velmi ambivalentní vzhledem k jeho touze dosáhnout osvobození Čech a Moravy z područí katolického císaře i za cenu pokračování zničující války.

Byla-li Komenského švédská mise dobrovolnou volbou ve vynucené emigraci, naším druhým příspěvkem švédskému školství bylo zcela nedobrovolné vybavování švédských škol knihami a učebními pomůckami. Švédsko nebyla příliš bohatá země a knižní novinky se tam dostávaly celkově obtížně. Jak Gustav II. Adolf, tak hlavně jeho dcera královna Kristina proto neopomněli systematicky využívat úspěchů svých vojsk na středoevropských bojištích pro obohacení mladé univerzitní knihovny v Uppsale i dalších školních knihoven. Kancléř Oxenstierna vydal za tímto účelem podrobné instrukce švédským polním velitelům. Největší akcí tohoto druhu bylo vyplenění Pražského hradu a Malé Strany na samém konci třicetileté války. Kromě rukopisů a knih z císařských sbírek Švédové tehdy ukořistili nesmírně cennou rožmberskou knihovnu, stranou jejich pozornosti nezůstaly ani knihovny premonstrátů a jezuitů, i když se uvádí, že v některém případě se podařilo rabující vojáky uplatit, a tak část knihoven zachránit. Úlovek byl urychleně odeslán královně Kristině, která na něj nedočkavě čekala a rozbalování kořisti se ve Švédsku osobně zúčastnila. (Spěch byl na místě, protože mírová jednání vrcholila a vítěz měl právo jen na tu kořist, která v okamžiku uzavření míru již překročila hranice.)³ Knihy z Prahy obohatily nejen královskou knihovnu, ale též knihovnu univerzity a gymnázií, některé snad skončily i na univerzitě v Tartu (dnešní Estonsko).⁴

³ Když královna později rezignovala na svůj úřad a opustila Švédsko, vzala si s sebou i nejcennější knihy a rukopisy, které nakonec skončily ve Vatikánské knihovně.

⁴ Švédská Národní knihovna na svých webových stránkách uvádí, že rabováním sice byly postiženy Polsko, Německo, Pobaltí a Dánsko, ale Čechy a Morava asi nejvíc. Knihovna se opatrně

1.3.2 Od velmocenské role k neutralitě

Švédsko vyšlo z třicetileté války potvrzeno ve svém postavení velmoci. V druhé polovině 17. století se mu podařilo na Dánsku a Norsku dobýt současně jižní a západní švédské provincie, a švédský stát tak získal dnešní, více méně přirozené hranice. Vstup Švédska mezi velmoci pomohl v Evropě nastolit mocenskou rovnováhu a přispěl k formování moderního systému mezinárodních vztahů. Řídce osídlená země neměla však dost sil na to, aby si své postavení dlouhodobě udržela.

V první čtvrtině 18. století bylo Švédsko poraženo ve velké severské válce (druhá severská válka), v níž proti němu stála koalice jeho sousedů vedená Ruskem. Car Petr I., který si právě tímto činem oficiálně vydobyl přídomek Veliký, připravil Švédsko o bohatá území na východním pobřeží Baltu, a prorazil tak pro Rusko „okno do Evropy“. Švankmajer a kol. (1995, s. 135) uvádějí, že vyčerpané Švédsko „se vzdalo výbojné politiky svých vládců a těžilo z výhod své geografické polohy, která mu umožňovala vyhnout se přímé účasti v evropských mocenských konfliktech. Blahodárné výsledky této politiky měly sklidit generace pozdější“. Země dostala dnešní podobu; avšak její součástí zůstalo zatím i Finsko.

Osmnácté století představuje ve švédských dějinách dobu osvícenské monarchie, přičemž moc panovníka byla významně omezena ústavou a vlivem stavovského parlamentu – druhá a třetí čtvrtina století proto bývá nazývána věkem svobody. Švédsko se sice ještě pokusilo získat aspoň část své bývalé moci, ale války v tomto období jen potvrdily, že sice velká, ale řídce osídlená země již dávno není velmocí. Věda a kultura se rozvíjely, avšak vnitřní politika a zejména hospodářství země nebyly utěšené. Dá se říci, že se projevovaly mnohé slabosti parlamentního systému, které trápí i nás – od úplatkářství politiků po růst státního dluhu. (Nutno podotknout, že nešlo o parlamentarismus současného ražení –

vyjadřuje i k etické stránce takového rozšiřování knihovního fondu a k otázce restitucí. V dobovém kontextu bylo rabování legitimní součástí války, zejména zabavování jezuitských knihoven mohlo být považováno za vhodný způsob boje s protireformací. Teprve v pozdějších letech bylo mezinárodními konvencemi zakázáno kořistění kulturních objektů a archivů v soukromém i státním držení. Švédové proto nepovažují za aktuální otázku restituce, ale zdůrazňují zpřístupnění pokladů minulosti všem, kdo o ně mají zájem. (Nejpopulárnější kniha, *Codex gigas* známý jako Dáblova bible, tak byla nedávno po staletích k vidění i v Praze.)

stavovský parlament reprezentoval jen malý zlomek populace.) V této situaci král Gustav III. provedl roku 1772 nekrvavý převrat, který znamenal de facto přechod od parlamentní monarchie k osvícenému absolutismu. Obnovení panovnické moci bylo mnohými vítáno a král svou moc použil i k prosazení osvícenských reforem trvale pro zemi přínosných. Přesto se množil počet jeho nepřátel v konzervativních kruzích i mezi lidmi ovlivněnými revolučními myšlenkami a nakonec byl Gustav III. roku 1792 zavražděn. Jeho syn a nástupce Gustav IV. Adolf nezvládal obtížnou úlohu provést zemi obdobím revolucí a válek. Mimo jiné Rusové obsadili Finsko. Nakonec byl v dalším nekrvavém puči zbaven trůnu.

Panovníkem se stal jeho stárnoucí strýc, který již vládl v době nezletilosti svého synovce. Bylo to však řešení jen dočasné (mimo jiné i proto, že nový král byl bezdětný). Bylo jasné, že budoucí podoba švédského státu už musí být jiná. Velmi rychle vznikla nová ústava, která obsahovala moderní principy dělby moci mezi krále, parlament a soudy. Předpokládala silného, avšak nikoli absolutně vládnoucího panovníka (Lagerqvist 2001, s. 128). Osobností, která měla tuto roli naplnit, se na základě racionální kalkulace i historické náhody stal překvapivě jeden z Napoleonových maršálů a současně vzdálených příbuzných Jean Baptiste Bernadotte. Adopcí se stal následníkem švédského trůnu a de facto začal řídit zemi. Tento muž, který se z prostého vojáka v době válek a revolucí stal maršálem, překvapivě rychle převedl Švédsko do protinapoleonské koalice, a tedy i na stranu vítězů velkého evropského střetnutí. Protože nebyl zatížen švédským tradičním nepřátelstvím vůči Rusům, dokázal s nimi uzavřít mír, při němž se sice potvrdila ztráta Finska, ale bylo umožněno vytvoření personální unie s Norskem pod vedením švédského krále. (Norsko bylo získáno na úkor Dánska.) K prosazení tohoto záměru vedlo Švédsko v roce 1814 s Norskem poslední válku ve své dosavadní historii. Od tohoto okamžiku bývalý voják Bernadotte úspěšně dělal vše pro to, aby se už jeho země nedostala do žádného konfliktu se svými sousedy. Švédsko se vydalo na cestu neutrality, kterou více méně dodržuje dosud, byť tato neutralita v některých obdobích nebyla zcela nestranná. Od roku 1818 byl Bernadotte i formálně králem a pod přijatým jménem Karel XIV. Johan založil dosud panující švédskou dynastii Bernadotte.

V mírovém 19. století začal rychle růst počet obyvatel Švédska, které se však jen pomalu modernizovalo a zůstávalo stále dosti chudou